

КРЕИРАЊЕ НОВОГ СРПСКОГ ИДЕНТИТЕТА КАО ИДЕОЛОШКИ ПРОЦЕС ВЛАДЕ МИЛАНА НЕДИЋА

Сажетак: Од старог века до данас, друштва у кризи су показивала потребу да се разрачунају са старим вредностима. У таквим ситуацијама, постојала је потреба да се, осим нових друштвених односа, ствара пожељан имиџ „нових људи” који би одговарао новим друштвено-политичким околностима. Доласком фашизма и нацизма на власт у Европи 20. века, као и са окупацијом многих европских држава, њихови следбеници су, као колаборационисти, долазили на власт. У складу са поменутиим идеологијама они су вршили процес креирања „новог човека” и изградње „новог друштва”. Тај процес се највише манифестовао у виду пропаганде, а најсвеобухватнији је био на пољу просвете и културе. На томе је радила и Влада Милана Недића која је у Србији била на власти од 1941 до 1944. године. Овај рад ће у првом поглављу да пружи краћи историјски преглед стварања „нових људи” са свеобухватнијим освртом на фашизам и нацизам. У другом поглављу аутори ће да анализирају како се према том сегменту фашистичке идеологије односила Влада Милана Недића.

Кључне речи: Нови човек, Нови Србин, фашизам, нацизам, савршен

Потреба за новим човеком као верска, филозофска и идеолошка тежња ка жељеним идеалом

„Нови човек” је утопијски концепт који подразумева стварање новог идеалног људског бића који би требао да замени „старо” односно „садашње” несавршено људско биће. Смисао „новог човека” је кроз историју био разноврстан по моралним, духовним и физичким карактеристикама које би требао да поседује, а различите типове „новог човека” предлагале су различите религије и политичке идеологије, укључујући комунизам¹, либерализам, фашизам и утопијски социјализам. У оквиру раног хришћанства још је апостол Павле у

¹ Више о значају „новог човека” као и методама његове изградње предлагемо да се види код Е. Koutaissoff, *Soviet Education and the New Man*, *Soviet Studies*, Vol. 5, No. 2 (Oct., 1953), pp. 103-137; Theodore Hsi-en Chen, *the New Socialist Man*, *Comparative Education Review*, Vol. 13, No. 1 (Feb., 1969), pp. 88-95.

својим учењима говорио о Адаму као о палом, грешном „старом човеку” кога је Бог заслужено прогнао из раја и због којег смо сви до данас подложни греху и о „новом Адаму” који се односи на онај део човечанства који васкрсава и бива савршен следећи Христа (Jung Hoop Kim, Chöng-hun Kim, 2004:182). На Павлово размишљање надовезивали су се многи каснији хришћански теолози и мислиоци који су били у потрази за идеалним „Христоликим” човеком – човеком који ће се издићи изнад својих грехова и бити савршен у Христу.

Међутим, о „новом човеком” нису само они писали и говорили. Филозофи су промишљали на ову тему. У новом веку, Фридрих Ниче је пишући о свом „надчовеку” сматрао да би он требао да се уздигне из живота малограђанина - уживаоца у сопственим животињским ужицима - и да се као такав рушењем постојећих вредности, што је омогућено учењем о вечном враћању истог, открије као природа, анималност, владавина несвесног. Човек у досадашњој историји, по Ничеу, није био способан да загосподари Земљом, јер је стално био усмерен против ње. Због тога човек треба да буде над собом, да превазиђе себе. У том погледу натчовек не представља плод необуздане испразне фантазије. Са друге стране, тврдио је Ниче, природу натчовека не можемо открити у оквиру традиционалне-хришћанске историје, већ је потребно искорачити из ње. Управо овај искорак може да одреди судбину и будућност целе Земље. Надчовек је највиши облик воље за моћи који одређује смисао опстанка на Земљи (Ниче Фридрих, 1978:466). Након Ничеове смрти његова сестра, Елизабет Ферстер Ниче, јавила се као уредник његових дела и главни фалсификатор. Прерађујући и преправљајући рукописе како би се уклопили у идеологију немачке екстремне деснице, а потом и у нацистичку идеологију, у многоме је допринела да је овај филозоф касније довођен у везу са фашизмом и нацизмом.²

Тако су термин „Übermensch” или надчовек касније често користили Адолф Хитлер и његови следбеници да би описали идеју о биолошки супериорној аријевској германској раси.³ Ничеов Übermensch злоупотребљен је и постао је филозофским темељем националсоцијалистичких идеја везаних за друштвено моделирање „новог човека” – у нацистичкој варијанти „надчовека”. Осим што је нацистички појам расе развио појам надчовека” као супротност њему је изнедрио идеју „инфериорних људи” (Untermenschen) над којима треба успоставити доминацију и који треба да буду поробљени. Супротно Ничеовом промишљању да су Немци велики народ захваљујући „уделу” полске крви у немачким венама⁴, нацисти су развили идеју да словенски народи треба да буду робови и слуге вишој раси, а у тој подели на „више” и „ниже”

² Више о поменутом може да се нађе код Carol Diethe, *Nietzsche's Sister and the Will to Power*, Urbana: University of Illinois Press, 2003.

³ Више о томе код Jeffrey Alexander, *A Contemporary Introduction to Sociology: Culture and Society in Transition*, Oxford, 2011.

⁴ Henry Louis Mencken, *The Philosophy of Friedrich Nietzsche*, Chicago 2006, p. 6. Овај аутор је сматрао да у сваком друштву постоји уски круг надарених појединаца који су супериорни у односу на „простачке” масе. Тај елитистички став је касније исказивао и кроз отворени презир према представничкој демократији. Био је велики германофил, али и критичар нацизма.

типове љуске расе Јевреји су се нашли на самом дну и као такви су требали да буду истребљени. Међутим, ни нацисте ни фашисте идеја о стварању „новог човека” није водила искључиво ка Ничеу. Она је трагала за својим узорима у античкој лепоти и окупности мишићавих ратника Спарте. Тако су, на почетку 20. века, писци попут футуристе и једног од првих фашиста Филипа Маринетија почели да позивају на стварање новог човека који ће бити агресиван, мужеван, ратоборан и без милости.⁵ У Немачкој, један од главних идеолога политичке деснице, Ернст Јингер, описивао је „нову расу” као људе мишићавих тела, снажних црта лица и очију очврселих од ратних страха рата (Junger Ernst, 1929;30-36). На сличан начин романописци попут Ернст фон Саломона и Арнолта Бронена величали су у својим делима мале заједнице које су створили антикомунистички фрајкори у послератној Немачкој.

Концепт „новог човека” као весника новог друштва није био само фашистички и нацистички, Напротив, он се јављао широм Европе. Чак је један од ционистичких лидера Макс Нордау позивао на стварање „новог мишићавог Јеврејина”, спартанског ратника бистре главе који би требао да буде ослобођен од интелектуализма и нефеминизиран, а способан да створи ционистичку државу у Палестини (Presner Todd Samuel, 2003: 269-96). Мада су многе такве идеје биле почетком 20. века саставним делом политичког мејнстрима, ипак, треба нагласити, да су велики идеолошки утицај имали како Маринети на Мусолинија тако и Јингер на Хитлера. И због тога, не смемо дозволити да се појам „надчовека” као појава приписује у једнакој мери свима те да се на основу тога покуша да релативизују злочини који су у то име починили фашистички покрети и нацизам у Европи. Због тога неопходно је издвојити креирање „надчовека” које су спроводили и пропагирали Хитлер, његови следбеници и савезници. Док су други креатори овог имица замајавали се маштаријама о таквом човеку, позиви фашиста и нациста су имали конкретне последице које су довеле до смрти десетина милиона људи. Због тога, Хитлеров позив на стварање „расе енергично вођених сурових младих људи који поседују снагу и лепоту младих звери које нису вођене личном савешћу” пред којима треба читави свет „да устукне у страху”, био је увод у крвави ковитлац у који је тај исти био убачен шест година (Rector Frank, 1981:31). Осим тога, Маринети и Јингер су били истог мишљења као фашисти и нацисти да немилосрдни нови човек да би постао савршен мора да буду претходно очишћен споља и изнутра. Вођен идејом националне заједнице и милитаризма он би требао да у себи али и у спољном свету поруши све баријере и манифестације које се сматрају мекушастима, женскастима, као и да се немилосрдно и до истребљења обрачуна са демократијом, декаденцијом и либерализмом. Међутим, овај концепт био је и противречан. Ма колико позивао на снажног новог човека који се мора вратити традиционалним вредностима и породици, он је у исто време захтевао ратничко друштво које би требало да почива на братствима, војничком режиму

⁵ Filippo Tommaso Marinetti, 'Contro il matrimonio', *Democrazia futurista*, 1919, p. 370, и 'Contro il lusso femminile', *Futurismo e fascismo*, 1924, pp. 548-49 у *Teoria e invenzione futurista*, ed. Luciano de Maria, Milan, 1968.

и ратовању, а то је управо оно што се косило са оцем породице који предводи једно конзервативно и у целости породици посвећено друштво. Ова контрадикторност касније је довела до тога да су антифашистички писци оптуживали нацисте и фашисте да нису само стварали друштво у којем је жена била објекат који је требао да рађа и подиже децу већ и да су неговали хомосексуални култ толико својствен Спарти. У ствари, за нацисте и фашисте, као што је нација била у опасности тако је и жена била у непрестаној опасности. Њена чистота, невиност, мајчинство, оданост породици били су озбиљно нарушени под ударима демократских друштава, либерализма, превеликих слобода који су одвели девојке у градове, дали им претерану слободу, а у ствари им, на накардан начин, променили суштину – а то је да једном буду добре мајке и ода не супруге. За фашисте жена је била отеловљење живота и чистоте будући да је била „произвођач“ нове генерације деце, али је у исто време била и симбол смрти и мучеништва зато јер је представљала мајку и супругу погинулих војника (Masciocchi Maria -Antonietta, 1979:67-81).

Ауторитарни режими у 20. веку гајили су посебан однос према омладини и њеном одгоју. Њихова револуционарна компонента политичких програма показивала је тежњу ка темељном преображају појединца, друштва и државе. У том смислу најдаље је отишла нацистичка Немачка у покушају да креира „идеалног немачког човека“ који би у целости требао да буде у служби нације и државе.⁶ Њен пример следили су и други подражаватељи нацистичке идеологије. Највећи број њихових следбеника користио је пад европских држава под ударом нацистичке Немачке да би са доласком на власт могли, уз помоћ окупатора, да спроводе поменуте идеје. Тако је било и у Србији од 1941 до 1944. године.

Фашистичка идеолошка матрица „новог Србина“

Након пада Краљевине Југославије у априлу 1941. године, и њеног цепања на више окупационих зона и полузависних сателитских држава, у Србији је немачки окупатор оформио Савет комесара. Он је требао да спречи устанак у Србији, али пошто у томе није успео, а није му пошло за руком ни да га одмах сузбије, окупатор је пришао формирању нове владе. То је била успешнија и дуготрајнија Влада Милана Недића која је успела да се одржи све до ослобођења Србије. И Савет комесара и Влада Милана Недића били су колаборационистички органи власти. Међутим, док Савет комесара није успео да развије свеобухватнију пропаганду и добије ширу подршку у народу, Милан Недић и његови следбеници су у томе били успешнији. За време свог постојања Влада Милана Недића је радила на целовитом преображају српског друштва. Тај процес је вршен по фашистичкој односно нацистичкој матрици неопходног

⁶ Креирање „новог човека“ није било само својствено нацизму и фашизму већ и совјетским комунистима. Након Другог светског рата, совјетску матрицу у креирању „новог човека“ преузимали су други комунистички режими у Европи с тим да су је прилагођавали сопственим потребама.

„здравог преображаја” друштва које је, по њиховом убеђењу морало да се ослободи болесних засада како по питању појединца, тако и по питању нације и државе. У том смислу требало је приступити свеобухватним променама које су захтевала изградњу „новог човека”, „нове нације” и „нове државе” који би нашли своје место у оквиру новог светског поретка и „Нове Европе”. Све оно што је сматрано друштвено, морално, расно и идеолошки неприхватљивим требало је да буде осуђено и одстрањено. Тако су се на удару њихове идеологије нашле не само друштвене и политичке вредности појединаца (интелектуалност, демократичност, интернационалност, пацифизам...) већ и тековине претходне државе (демократија, вишепартијски систем, однос према мањинама) који су довођени у везу са моралном и физичком деградацијом српског народа. Да би се деградација зауставила а потом и осујетила требало је, по њиховом убеђењу, да се првенствено на пољу просвете и културе, приступи мерама које би створиле модерну и очврслу српску нацију. На првом месту, том циљу служио је свеобухватан пројект под називом „Српски цивилни/културни план” који је требао да води ка потпуном преображају српског друштва. Међутим, тај план никада није спроведен у дело. Осим његовог најистакнутијег творца Владимира Велмар Јанковића, оца данас познате српске књижевнице Светлане Велмар Јанковић, на изради овог плана радили су и многи истакнути припадници Љотићевог покрета „Збор”.

Културна политика Недићеве Владе служила је идеолошкој индоктринацији којој је интерес био створити „новог човека” на ултраконзервативним и органицистичким схватањима која су неговали пре свих људи који су водили Министарство просвете за време рата, а то су били Велибор Јонић и Владимир Велмар Јанковић. Још током тридесетих година њихова политичко-идеолошка начела су се слагала и употпуњивала са нацистичком идеологијом. Тај процес почео је од доласка Хитлера на власт 1933 године. Од тада, па до краја тридесетих година, немачки културни утицај у Краљевини Југославији је јачао. То се дешавало највише под утицајем Културбунда, Југословенско-немачког друштва и Немачког института у Београду.

Након слома југословенске државе и окупације Србије у пролеће 1941, остварени су услови за непосредну интервенцију нациста на овом плану коју су спроводили уз свесрдну помоћ српских колаборациониста. Њихова пропаганда, цензура и научно-културна размена служили су пацификацији Србије и у том смислу требали су да обезбеде несметано коришћење природних ресурса потребних за реализацију ратних циљева. Саставним делом пропаганде било је и стварање „новог Србина” који је требао да се уклопи у идеолошку матрицу „новог човека” за „Нову Европу” а којег је у својим идеолошким креацијама, намењених послератној Европи, исцртавала нацистичка идеологија. Поступајући у том смислу чак је и министар просвете Јонић ову политику називао „вапитање у националном духу”, чији је циљ био стварање „новог српског човека” за нову епоху.⁷

⁷ Препоручујем да се више о поменутом може наћи код Александар Стојановић, Идеје, политички пројекти и пракса Владе Милана Недића, докторска дисертација, Београд 2014.

„Новог Србина” се стваралао по нацистичкој и расистичкој културној и идеолошкој матрици која је у освојеној Европи била свуда готово идентична. Српски екстремни националисти и фашисти стварали су од тридесетих година предожбу о неопходној идеолошкој, духовној и моралној промени Срба која је укључивала све сегменте јавног, образовног и културног живота, у циљу глобрификавања личности која би била екстремни националиста, образовно уско усмерена, културно задојена искључиво националистичким садржајима, а политички потпуно одстрањена од демократије. И здравство је требало да оствари своју улогу у томе. Тако је на пример „Заштита српске крви и потомства”, предлагала увођење еугеничких мера у здравствени систем и једну врсту социјалног инжењеринга, путем изолирања мање квалитетног генетског потенцијала.

Да би се жељене особине што јасније истакле и да би што више добиле на позитивном значају истицане су, као пандан њима, непожељне особине које су приписиване на првом месту идеолошким непријатељима (комунистима, Јеврејима, Ромима, демократама, хомосексуалцима). Тако је имиц „Новог Србина” креиран на двојности људских особина. Та бинарност истицана је како кроз неопходне пожељне особине (поштен, пожртвован, храбар...) тако и кроз истицање непријатељу својствених негативних особина (непоштен, себичан, кукавица...). При томе је јасно да су сви они који су подржавали колаборационистички режим и немачког окупатора поседовали основе за изградњу моралних карактеристика, а да су њихови идеолошки, војни и расни непријатељи поседовали све негативне особине.

Креирање пожељног „новог Србина”

Мада је нацистичка идеологија имала утицаја на стварање „новог Србина” на његово креирање највише су утицали људи из владе Милана Недића. И то пре свих, министар просвете и вера Велибор Јонић и његов помоћник Владимир Велмар Јанковић. У креирању културне политике које требала да помогне стварању „новог Србина” учествовали су и шеф Одељења за државну пропаганду Ђорђе Перић, начелника Министарства просвете Владимир Вујић, начелник комесарске управе Српске књижевне задруге др Светислав Стефановић и други истакнути колаборационисти. У њиховим политичким и друштвеним идејама „отаџбина” је постала највиши појам, а индивидуа је требала да буде потчињена „народу”. На основу тога, само Србин који се ставио у службу српском народу био је добар Србин. Читав просветни и културни рад требали су да буду подређени креирању тих појмова и одржавању таквог реда који испуњава њихово постојање и опстанак.

У том смислу, креирање „новог Србина” вршено је на неколико нивоа који су се односили на: место и улогу Срба у „новом светском поретку” као и његов значај за развој Србије, креирање пожељне личности идеалног Србина кроз културу, образовање и духовност и разрачунавање са идеолошким и расним непријатељем. У том смислу, пропаганда владе Милана Недића и написи у српској штампи били су испуњени свешћу о отпочињању „новог доба” и

отварању „новог поглавља” у српском животу. Своју наклоност идеји стварања „новог европског поретка” у оквиру којег би своје место требао да пронађе „нови Србин” новинари, политичари и културни делатници у Србији изражавали су, поред осталог, путем јавног упућивања захвалности, подршке и лојалности Немачком Рајху. У њиховим очима он је постао централном силом и душом Нове Европе у којој је национално, идеолошки и расно освешћен српски народ, „посвећујући се најбољим стваралачким вредностима и врлинама које носи у себи и у своме расном инстинкту, моралним, интелектуалним и физичким, ... досад дао довољно доказа своје воље за живот и својих неуморних тежњи да лојално сарађује на делу будуће европске обнове” (Српска сцена, 1942:528). Колаборационистичка штампа је у сфери информисања имала великог удела у ширењу и образлагању политичких идеја и циљева немачког „новог поретка”. Време окупације називали су „временом после рата” у коме се требало обрачунати са непријатељима новог поретка. Популарисана је теза да је рат за Србију завршен у априлу 1941. године и да је наступило време мира, просперитета и реализације социјалног програма Милана Недића. Захвале српске владе нису ишле само у смеру нацистичке Немачке. Можда подједнако се захваљивало и дивило Адолфу Хитлеру што није била новост, јер су се многи колаборанти и пре рата са дубоким поштовањем односили према њему (Љотић Димитрије, 2003: 308).

За пропагаторе идеје „новог Србина”, важнији од појма „држава”, био је појам „отаџбина”. Осим што је таква идеја лакше могла да копа по митолошким рудокопима српског национализма и да се проналази у „свевременој Србији” она је била и практичнија у том историјском тренутку зато јер су границе тадашње Србије биле куд и камо мање него у време када је Србија уносила своју државност у југословенско уједињење 1918.године. По Владимиру Велмар Јанковићу, док је држава јасно омеђена границама и има уређене законе, отаџбина је „свевремена”, она „може да умре само у нашим душама као што може да живи само у њима. Она у нашим срцима може бити боља или гора и то само од нас зависи...Та сваковремена отаџбина може да постоји иако државе нема... „(Велмар Јанковић Владимир, 1944:12). Да би као таква опстала „свевремена отаџбина” би требала да буде положена на темељима конзервативног друштва, да буде заснована на раду и једноставном моралу српског старешинства и домаћинства, на поретку у којем је „човек одговоран нацији у свем свом раду; ако је опредељеност његовог живота досмртно и посмртно везана са српском заједницом” (Велмар Јанковић Владимир, 1944:16). На тај начин успостављена она може да служи као темељ из којег ће нићи „нови Србин”.

А да би тај идентитет био створен један од најважнијих задатака које је требало извршити добила је култура. Она је требала да се окрене једнако како грађанину тако и сељаку. Култура је требала да представља „сванућу једне нове Србије, коју стварају нови људи, људи који су зауставили расуло и поквареност и који су целокупном нашем националном и културном животу дали један нов правац”. У духу започете „обнове Србије” „целокупни културни живот ... мора извршити препород и ревизију истинских националних вредности... јер је то у интересу националне части” (Српска сцена, 1941:172-173). По-

ступајући у том смислу извршена је ригорозна цензура на основу које су садржаји били раздвојени по идеолошкој и расистичкој основи. Тако су, на пример, сви садржаји који су величали и учвршћивали национални дух или пак позитивно говорили о окупатору, добили своје место у културном животу, а све оно што идеолошки и расно није одговарало било је избачено и затирано.

Културни живот није био једино место бојног поља у изградњи новог српског имица. На њему се нашла и просвета. У том смислу, страдавали су највише науке попут историје, српског језика и географије из којих су избацивани непожељни садржаји. Постојао је и план да историја и географија нестану из школа и да уместо њих почне да се предаје „Отаџбина и њена прошлост”. Псеудо-историја је добила на значају. Поступајући у том смислу, а бежећи од стварности, креатори „новог Србина” одлазили су у далеку и најчешће идеолошки лажно конструисану прошлост у оквиру које су величали измишљене квалитете средњовековних владара из српске династије Немањића. Тако је на пример, Михајло Олћан, српски нациста, тврдио да је Свети Сава био први српски национал-социјалиста, а Лазар Прокић да је тај српски светитељ био први европски антикомуниста. Отуда су језгро политичке мисли упућене ка стварању идентитета „новог Србина” водећих идеолога и креатора културне политике владе Милана Недића чинили мотиви уско везани за српски национални сентимент, у првом реду светосавље и косовски завет. Њихову политику карактерисали су усконационални конзервативизам, антиинтернационализам и расизам.⁸ Тако, на пример, Димитрије Љотић је настојао да злоупотреби средњовековну српску историју за стварање култа вође и примера идеалног Србина у лику Милана Недића. Први човек „Збора” је у Обнови од 25. априла 1941, повлачио паралелу између потеза Недића и Михаиловића и различитих историјских личности и догађаја. Аутор је тада указивао на то да су Лондон и Михаиловић непрестано позивали Србију да улудо води рат, а да за разлику од њих се „генерал Недић, попут кнеза Лазара определио за царство земаљско, да је његов пут лак и угодан”. Говорећи у име Недића, Љотић је истицао да први човек колаборационистичке управе пристаје да му се суди по „косовском мерилу”, те је због тога поставио хипотетичко питање да ли би „Кнез Честити” „срљао у рат са народом и земљом својом да је рат могао избећи” и „зар би он грешио и лудо бацио свој народ у пропаст, зар би он могао викати 'боље рат него пакт'”. Примере „Књегиње Милице и њеног сина Високог Стевана”, Вука Бранковића и Ђурђа Бранковића Љотић је користио како би читаоце уверио да „колаборација са окупатором” није нова појава у српској историји и да Недић није „издајца”.⁹

⁸ Више о културној политици може да се пронађе код Бојан Ђорђевић, Српска култура под окупацијом, Београд 2008; Слободан Керкез, Образовно-културне прилике у Недићевој Србији, Ниш 2008; Александар Стојановић, Српски цивилни-културни план владе Милана Недића, Београд 2012.

⁹ Љотићев текст је био везан за пренос моштију српских светаца са Фрушке горе у Србију. Тај догађај колаборационистичке власти су искористиле да га исполитизују. О томе код Александар Стојановић, „Радослав Грујић о преносу моштију српских светитеља априла 1942. из НДХ у окупирану Србију”, у: Токови историје, Београд 2012/1, стр. 69–86. Димитрије Љотић, „Недић и неко други”, Обнова, 25. април 1942, стр. 3.

На стварању имица пожељног новог Србина радили су више од других Велибор Јонић и Владимир Велмар Јанковић. У „Просветном гласнику” је изашла серија текстова који су се односили на новог српског човека. Још је Јанковић у свом предавању из 1942, истакао како се гради „нови Србин”. За њега је то подразумевало на првом месту да се разрачуна са старом и непоштеном интелигенцијом која је одвукла Србе у „анархо-комунизам”, са „грамзивицама... политикантима... које су нагризле болести живота без великог етичког напора” и да српски народ крене новим путем, путем којим се кренуло по доласку окупатора 1941. године. Тај пут он је назвао „процесом прочишћења” (Велмар Јанковић Владимир, 1944: 5, 6). Због таквих „тип младог Србина има да нагомила у себи резерве страховитог презира према овима...и да их тим презиром у новом друштву подави као гмизавце” (Исто: 6). Језгро Нове Србије требали би да буду интелектуалци, сељаци и радници који су већ двадесет година побуњеници у име српског националног реда (оп.аут. мисли на себе и своје саборце попут, на пример Д. Љотића) они који су „срасли са српским народом” и „које ништа не може одвојити од народа”, они који су „активни и борбени Срби” (Исто: 8). За младе Србе који би да потраже највиши степен образовања, по Јонићу, требао би да послужи Београдски универзитет на којем би они били школовани као „способни и родољубиви синови. Наш млади човек мора се још на Универзитету научити да дужности долазе испред права и да се ова последња стичу само радом поштеним и самопрегорним, корисним по народну заједницу” (Јонић Велибор, 1944:66). Док наука мора да води рачуна о потребама „српске стварности” односно да буде подређена потребама изградње „новог Србина” и очувања „српске отаџбине” и то кроз такозвани „Српски општекултурни план” (Исто: 67).

Упоредо са имицем „новог Србина” стасавао је имиц „нове Српкиње”. И он је имао фашистичке узоре као и креирање мушког имица. Слично фашистима и нацистима, оптуживан је био стари школски систем и то како за неодговарајуће наставне планове који по њима нису били у служби нације тако и због наставника који нису били одговарајуће националне припадности и који су својим учењима наносили велику штету националном развоју. О њему је писала Мага Магазиновић. По њој је, да би једна Српкиња стасала у нацији одговорну особу неопходно било раскрстити са старим школским системом који је креирао девијантну женску младу особу и у којем су Хрватице, Словенке, Рускиње, Јеврејке „васпитавале и образовале нашу женску омладину” (Магазиновић Мага, 1942: 58). Школски систем би требао да се заснива на подизању девојака по идеалима из српске прошлости као што су Милица, Јевросима, Косовка девојка, да би се тако свака ученица „просветила и повратила дому и своме огњишту” (Исто). Слично другим фашистичким покретима који су жену видели као мајку и домаћицу и српски фашисти су сматрали да не би превише требало инсистирати у женским школама на апстрактним предметима као што је Математика већ да би тај предмет требало свести на „употребну меру”. Слично овом предмету, девојке не би требало преоптерећивати преобилним читањем белетристике, већ више инсистирати на историјско-моралном дубљем читању „Горског вијенца”, а нагласак ставити на Хигијену, Домаћин-

тво и Женски ручни рад (Исто: 61-63). У ствари читав образовни систем за девојке требао би да буде орјентисан општем образовању „оних варошких девојака које ће се посветити својем природном позиву: материнству и вођењу свога дома” (Исто: 64).

Да би се сузбио идеолошки непријатељ у српском друштву и његов утицај на српску омладину 1942. године је основан Завода за принудно васпитање омладине. Главни задатак Завода било је политичко преваспитавање левичарски и ненационално настројене омладине и њено обликовање у појединце спремне да прихвате и промовишу нову националну политику Недићеве владе (Стојановић Александар, 2015: 366-394). Према Уредби о принудном васпитању омладине, у Завод је могла бити упућивана (и без сагласности родитеља или старатеља) она школска и ваншколска омладина „над којом су родитељи, односно старатељи изгубили власт и васпитни утицај, а која није показала својим држањем и понашањем довољно смисла за ред и дисциплину, или која није правилно схватила своје националне дужности у данашњици”.¹⁰ Иницијатива за оснивање Завода потекла од вође покрета Збор, Димитрија Љотића, највероватније почетком 1942. године. У Заводу су млади људи били изложени преваспитавању које је имало за циљ да им усади идеолошке карактеристике пожељне српске омладине, а то је значило да им се за време боравка наметне негативан однос према: комунизму, масонерији, демократији, Западним савезницима, да се развију снажна анимсеитска осећања, а као супротност свему позитиван осећај према Новој Србији на челу са Миланом Недићем, према окупатору и моралним вредностима које су колаборационисти и окупатор заступали. Кроз Завод за принудно васпитање омладине прошло је преко 1.200 штићеника оба пола, узраста од 15 до 17 година. Већина њих била је средњошколског узраста и у Смедеревску Паланку пребачена је из затвора Специјалне полиције или бањичког логора. У Заводу је најчешће истовремено боравило између 400 и 450 штићеника. Период „принудног васпитања” трајао је од шест месеци до две године. Завод је био опасан троредном бодљикавом жицом и чувала га је наоружана стража тако да није могло бити речи о томе, како је то описивала касније „прољотићевска” литературе да се радило о „комунистичком колеџу”. Било је примера и физичког кажњавања, а када је избила побуна 1943, из Завода је Специјална полиција одвела тринаесторо побуњеника од којих је дванаест стрељано у Јајинцима.¹¹ При томе треба истакнути да сви полазници нису на крају дочекали слободу. Они који су одбијали да се повинују захтевним „моралним” променама завршавали су у концентрационим логорима и убијани су.

Политика Недићеве владе у изградњи „новог Србина” укључивала је и активност Српске православне цркве у том смеру. Међутим, до званичне подршке Цркве тој политици није дошло. Узалудни су били покушаји Недића и Јонића у том правцу. Када је видео да Црква не прилази његовој политици, прво је Милан Недић иступио оштро према цркви и лично је захтевао од црк-

¹⁰ Детаљније о томе треба видети у Службене новине, бр. 62, 4. август 1942. године.

¹¹ Више о томе код Маја Николова, Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци 1942–1944, Београд 2010.

вених великодостојника да активно укључе цркву у антикомунистичку борбу. Један мањи део свештенства и теолога, пре рата близак богомољачком покрету и Збору Димитрија Љотића, самоиницијативно се ангажовао у пропагандном и просветном раду у корист окупатора и његових сарадника. Они су објављивали текстове у колаборационистичкој штампи, учествовали на јавним скуповима у земљи, сарађивали у раду Завода за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци, док је доцент Теолошког факултета и црквени историчар др Ђоко Слијепчевић чак био на челу просветног одељења при добровољачким оружаним формацијама покрета Збор.¹²

„Нови Србин” је на основу идеја колаборационистичке владе а посебно Министарства просвете требао много мање да мисли, а много више да ради. Тај смер у креирању „новог Србина” осећао се из антиинтелектуалног, антидемократског и антиакадемског смера. Култура није требала да буде само бојно поље на којем ће, на основу „позитивних идеолошких промена” никнути личност „новог Србина” већ је служила очишћењу од, како су то колаборационисти истicali, старих и трулих ставова и навика који су приписивани идеолошким и расним непријатељима (комунистима, демократама, масонима, Јеврејима...). Сви текстови или аутори који су се налазили на „другој страни” или су били оцењени као идеолошки или расно непожељни губили су своје место на културној сцени Србије. Сасвим јасно, Јевреји су у тој подели најгоре прошли зато јер је Јеврејима било забрањено како да активно учествују у културном животу Србије тако и да посећују места културних дешавања.

У својим књижевним делима, политичким памфлетима и осталим написима објављеним у годинама пре и после 1941, будући носиоци идеје стварања „новог Србина” градили су тај идентитет на критици постојања Краљевине Југославије коју су сматрали кобном заблудом у чијим оквирима је дошло до додатног разједињења Срба (Велмар Јанковић Владимир, 1944:10), али и на критици постојећих идентитета у Краљевини Југославији. Највећи број критика се односио на наводни негативан утицај Јевреја на интелектуални, културни и духовни живот Срба између два светска рата. Потом, критике су упућиване и на међуратну изградњу новог југословенског идентитета, а што је подразумевало преиспитивање идеје интегралног југословенства и сврсисходности стварања југословенске државе уопште. Да би се што темељније приступило изградњи „новог Србина” било је неопходно извршити школску реформу. Због тога су критике биле упућене и школском систему те је у складу с тим био нападан национално мешовити просветни кадар Југославије. За њега се тврдило да је подстицао одлазак младих девојака у градове, напуштање својих „огњишта”, подстицање неморалног живота и „великоварошких обичаја” који су представљали палету модерног начина живота својственог Европи између два светска рата, којег су се српски фашисти, слично другим фашистима широм

¹² О односу Српске православне цркве према коалиционој влади и окупатору види код Александар Стојановић, „Црвене владике” – Српска православна црква на страницама колаборационистичке штампе, у књизи Колаборационистичка штампа у Србији (ур.А.Стојановић), Београд 2017, у штампи.

Европе, гнушали. Супротно томе, они су промовисали потребу да девојка буде домаћица, послушна и одговорна родитељима, мужу и посвећена српском народу.¹³ Као морална супротност идеалној српској девојци чија би једина улога требала да буде домаћица и мајка, истицан је имиџ лоше девојке који је стваран у Југославији. Таква девојка била је „улична девојка” увек спремна „да својим прљавим ноктима разгребе нашу породицу” (Велмар Јанковић Владимир, 1942:106). По сличном принципу посматран је и негативан имиџ савременог мушкарца који је настао у модерном добу, у градовима, који је заборавио на традицију који је постао „културни варварин” спреман да „сав живи нагонски...и који је незајажљив у својој себичности”, а што је довело до духовног пада и до материјархата „отуда у граду све чешћа појава жена-мушкобања...као и појаве мекушног ефеминизираниог мушкарца” (Јонић Велибор, 1942:558). Будући да су соколи за време Краљевине Југославије били један од идеолошких стубова југословенства, нападана је била и дотадашња соколска терминологија у гимнастици. Сматрана је „накарадном и несрпском...скованој у Ческо-словеначко-хрватској соколској пракси” (Магазиновић Мага, 1942: 64).

Све то је могло да се прочита у чланцима који су били снажно пропагандно обојени. Насупрот креираном опстанку „свевремене отаџбине” постављени су комунисти, Јевреји, „припадници свих врста интернационала...којима је циљ владати светом” (Велмар Јанковић Владимир, 1942: 13) и који су као такви рушили отаџбину у срцима Срба. Уобичајене оптужбе које су долазиле из нацистичке идеолошке кухиње, а биле су усмерене на Јевреје и масонерију, допуњаване су једнако бесмисленим нападима и на идеолошке противнике.

У складу са нацистичком идеолошком матрицом, ови аутори су захтевали, у циљу јачања идентитета „новог Србина” ултимативно напуштање либералних, демократских и парламентарних традиција, уклањање страних, пре свега западних, утицаја на српско друштво. У том смислу, у јавности су биле прозиване присталице „англо-америчке плутократије”, „јудео-бољшевизма” и „јудео-масонске интернационале”. На тај начин, осим већ постојећих идеолошких непријатеља, Јевреји су били означени за највеће кривце мирног просперитета Србије. При томе, Јевреји су били повезница свих тих појмова и идентитета. Постали су вредносна супротност идеалном „новом Србину”. Тако је са стварањем слике идеалног, савршеног, пожељног, упоредо креиран имиџ Јевреја као суште супротности томе. Имиџ „новог Србина” и непожељног Јевреја постали су толике супротности да су могли да се упореде са библијским имиџем Христороког верника и дијаболичног следбеника Сотоне.

Мит о јеврејском непријатељу добијао је најширу димензију демонизације управо ако га посматрамо као објект изградње „новог Србина”, јер оваква поставка управо је заокруживала антисемитске оптужбе да јеврејски народ је највећи непријатељ хришћанских народа и разградитељ народних вредности (Исто: 243). Наступајући на овако безобзиран начин, колаборационистичка пропаганда се не само својски трудила да оправда пред Србима геноцид над

¹³ О томе више у наведеном раду који је Мага Магазиновић објавила у Просветном гласнику.

Јеврејима већ је стварајући ову демонску слику Јевреја могла у исто време да искористи да Србина прикаже као једног од оних над којим се плете завереничка мрежа и који се једино може спасити ако своју судбину повери колаборационистичкој влади а лични спас духовном и моралном преображају какав су колаборационисти то од њега захтевали.

Литература:

1. Autor nepoznat (1941): *Pozorišni ljudi o srpskoj pozorišnoj kulturi*, Srpska scena, br. 6
2. Autor nepoznat (1942): *Jedna značajna poseta*, Srpska scena, br. 17
3. De Maria, Luciano (1968): *Teoria e invenzione futurista*, Milan
4. Diethel, Carol (2003): *Nietzsche's Sister and the Will to Power*, Illinois
5. Đorđević, Bojan (2008): *Srpska kultura pod okupacijom*, Beograd
6. Jeffrey, Alexander (2011): *A Contemporary Introduction to Sociology*; Culture and Society in Transition, Oxford
7. Jung Hoon Kim, Chöng-hun Kim (2004); *The significance of clothing imagery in the Pauline Corpus*. New York
8. Junger, Ernst (1929): *Der Kampf als innere Erlebnis*, Berlin
9. Hsi-en Chen, Theodore (1969): *The New Socialist Man*, Comparative Education Review, Vol. 13, No. 1
10. Jonić, Velibor (1942): *Problem naše duhovne orijentacije*, Prosvetni glasnik br.11
11. Jonić, Velibor (1944): *Govor ministra prosvete i vera prilikom otvaranja Beogradskog univerziteta*, Prosvetni glasnik, br.2
12. Kerkez, Slobodan (2008): *Obrazovno-kulturne prilike u Nedićevoj Srbiji*, Niš
13. Ljotić, Dimitrije (april 1942), *Nedić i neko drugi*, Obnova
14. Ljotić, Dimitrije (2003): *Sabrana dela*, knj.III, Beograd
15. Magazinović, Maga (1942): *Razmišljanja o budućoj srednjoj ženskoj školi*, Prosvetni glasnik, br.1.
16. Macciocchi, Maria-Antonietta (1979): *Female Sexuality in Fascist Ideology*, Feminist Review, I
17. Marinetti, Filippo Tommaso (1919): *Contro il matrimonio, Democrazia futurista*, u *Teoria e invenzione futurista*, (ed. Luciano de Maria), Milan, 1968.
18. Marinetti, Filippo Tommaso (1924): *Contro il lusso femminile, Futurismo e fascismo*, u *Teoria e invenzione futurista*, (ed. Luciano de Maria), Milan, 1968.
19. Mencken, Henry Louis (2006): *The Philosophy of Friedrich Nietzsche*, Chicago 2006
20. Niče, Fridrih (1978): *Volja za moć*, Zagreb
21. Nikolova, Maja (2010): *Zavod za prinudno vaspitanje omladine u Smederevskoj Palanci 1942–1944*, Beograd
22. Presner Todd Samuel (2003): „*Clear Heads, Solid Stomachs, and Hard Muscles*”: *Max Nordau and the Aesthetics of Jewish Regeneration*, Modernism/Modernity, 10
23. Rector Frank (1981): *The Nazi Extermination of Homosexuals*, New York
24. Stojanović, Aleksandar (2012): *Srpski civilni-kulturni plan vlade Milana Nedića*, Beograd
25. Stojanović, Aleksandar (2012): *Radoslav Grujić o prenosu moštiju srpskih svetitelja aprila 1942. iz NDH u okupiranu Srbiju*, Tokovi istorije, Beograd 2012/1
26. Stojanović, Aleksandar (2014): *Ideje, politički projekti i praksa Vlade Milana Nedića*, doktorska disertacija, Beograd

27. Stojanović, Aleksandar (2015): *Ideje, politički projekti i praksa Vlade Milana Nedića*, Beograd
28. Stojanović, Aleksandar (2017): „*Crvene vladike*” – *Srpska pravoslavna crkva na straničama kolaboracionističke štampe*, u knjizi *Kolaboracionistička štampa u Srbiji* (ur. A. Stojanović), Beograd
29. Velmar Janković, Vladimir (1942): *Istorijski idealizam srpstva*, Prosvetni glasnik, br.2
30. Velmar Janković, Vladimir (1944): *Otađbina i inteligencija, samoodržanje Srba*, Prosvetni glasnik br.1

CREATION OF A NEW SERB IDENTITY AS IDEOLOGICAL PROCESS OF MILAN NEDIC GOVERNMENT

Summary: The need to create a „new man” existed in all societies, especially in societies that were located in difficult and crucial historical moments. In the first half of the 20th century extremist ideologies, such as fascism, nazism and communism had aggressive approach in building a new type of man. Fascist create it on the conservative, organicistic and racial grounds. Along with Hitler's conquest of Europe, in the oppressed countries, collaborationist governments followed the fascist ideological matrix. Thus, the need for a „new man” spread the conquered continent. Accordingly, it is propagated and during the Government of Milan Nedic in Serbia from 1941 to 1944. The followers and members of the Milan Nedic government supported the idea of creating a „new Serb” in the context of how they thought, national and homeland healing process. In this sense of the word, the most important task was entrusted propaganda. It is supposed that propaganda should have to make an influence on the field of ideological changes and to support the changes in educational and cultural plans and programs. Therefore, education and culture were the main means by which it is supposed to build a „new Serbia”, which would be the heart of „new Serb” above all in the service of the Serbian people. On the foundations of cultural, educational and moral construction of the preferred type of Serbian personality was emphasized twisted character of the Jews, as an example of universal evil.

Key words: New Man, New Serb, Fascism, Nazism, perfect